

Sanna Lipkin

Empatia arkeologiassa

Niin kuin monessa muussakin länsimaissa harjoitetussa tieteenalassa myös arkeologiassa on ollut pitkään vallalla maailmankuva, jossa tunteilla on nähty hyvin pieni tai jopa olematon arvo. Tämä on perustunut psykologiseen behavioristiseen suuntautumiseen, joka on vaikuttanut kansainvälisesti suuresti kouluopetukseen ja kasvatussuosituksiin aina 1930-luvulta alkaen. Valitettavasti behavioristiset näkökulmat eivät ole kovin hyödyllisiä, kun puhutaan tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä ongelmista. Vastikään julkaistussa kirjassa “Archaeologies of the Heart” (toim. Supernant et al. 2020), toimittajat ja kirjoittajat ehdottavat, että arkeologiaa tulisi harjoittaa sydänkeskeisesti (*heart-centered practice*). Yhdyn myös Gavin Lucasin (“Archaeological Situations. Archaeological Theory from the Inside Out” 2023, s. 146) näkemykseen, että välittämisen myötä meistä tulee parempia arkeologeja. Välittämisen, tunteiden, kiintymyksen ja mielentasapainon teemat ovat tulleet minulle tärkeiksi niin oman tutkimuksen kuin SARKSissa tehdyn tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön myötä. Haluankin tässä vaiheessa muistuttaa, että seuran tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma on julkaistu osoitteessa http://www.sarks.fi/arkisto/SARKS_tasa-arvo_ja_yhdenvertaisuussuunnitelma.pdf

Vaikka menneisyydessä tunteita on todennäköisesti kuvattu toisella tavalla ja tunteilla on ollut erilaisia sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä, empaattinen tutkimusasenne auttaa ymmärtämään sitä, että menneisyyden ihmiset ovat olleet yhtä lailla tunteellisia olentoja kuin me nykyisinkin elävät. Myös menneisyydessä tunnesiteitä ei ole ollut pelkästään toisiin ihmisiin vaan myös esineisiin ja paikkoihin, jotka ovat voineet olla kiintymyksen kohteita tai luoneet turvaa ja hyvinvointia. Toisaalta esineisiin ja paikkoihin on voinut liittyä myös ristiriitaisia tunteita. Tällaisia meillä on ehkä jokaisella. Purskahdin itkuun, kun löysin ukilleni kuuluneen metallisen Merijalin Leijona-laatikon, jonne hän oli säilönyt kenkänsänsä. Paitsi että oululaisena lapsena karkkikitehtäaseen liittyi makeita muistoja, mieleeni tunkivat suru sekä paradoksaaliset ylisukupolviset yksinäisyyden mutta toisaalta muukalaisuudesta nousseet voiman ja pärjäämisen tunteet. Vuonna 1920 kaksitoistavuotias ukkini lähti kaverinsa kanssa Vuokkiniemen Keynäsjärven Lippolasta ja tuli Suomeen, kävi Hyrynsalmen pakolaiskoulua, eikä enää koskaan tavannut muita perheensä jäseniä kuin isänsä, jonka sattumalta tapasi parin vuoden päästä koulunsa liepeillä. Kipeä varttikarjalaisuuteni on hyvin häivytetty, mutta materialisoituu ukkini käsityötaitojen myötä. Jollekin ruosteinen karkkilaatikko olisi ollut roskaa, minulle se on aarre, johon liittyy myös hankalia tunteita. Vaikka tunteet saattavat välillisesti kohdistua esineisiin tai paikkoihin, on niiden taustalla usein siteet muihin ihmisiin.

Menneisyyden tunteiden tutkimus on saanut minut ymmärtämään, kuinka suuri merkitys tunnesiteillä on vuorovaikutuksemme. Psykykinen hyvinvointi ja joustavuus sekä sosiaalisten suhteiden ylläpito vaativat empatiaa. Mentalisaatio (tai mielenteoria) on sitä, että yksilö on kykenevä ymmärtämään, tai vähintään kuvailemaan, toisen mielentilaa. Se tarkoittaa sitä, että ymmärtää, että vuorovaikutus käydään kahden erillisen ja erilaisen mielen välillä, jotka siitä huolimatta voivat olla sidoksissa toisiinsa. Mentalisoiva ymmärtää, että kaikki tunteet eivät ole näkyviä vaan rauhallisen

käytöksen takana voi olla levoton mieli. Avoin ja kysyvä asenne on ainoa tapa ymmärtää toisen mieltä ja ajatuksia, sillä jos toisesta pyrkii ennalta ”tietämään” liikaa, kyky mentalisaatioon katkeaa. Tärkeää onkin pyrkiä luomaan ilmapiiri, jossa asioista, myös vaikeista asioista, on mahdollista keskustella ilman ennako-oletuksia toisen ajatuksista tai tarkoitusperistä. Mentalisoiva ihminen ottaa huomioon toisen mielentilan ja luo ja vahvistaa sosiaalisia siteitä ja vuorovaikutusta omilla toimillaan, jotka helpottavat toisen olotilaa. Mentalisaatio vahvistaa psyykkistä joustavuutta, sinnikkyyttä sekä kompetenssia selviytyä vaikeista tilanteista. Näihin seikkoihin on mahdollista pureutua myös arkeologisen aineiston pohjalta.

Kyky mentalisaatioon on kuitenkin herkkä. Vaikeuksien keskellä meiltä jokaiselta voi kadota kyky mentalisoida. Koska tämä on aivan inhimillistä, voimme hyvillä mielin olla myös empaattisia itseämme kohtaan. Tämä kannattaa muistaa, kun kuopan pohja kiukuttaa tai toveri toimitolla toittottaa.

Kauniisti ruostunut Leijona-laatikko ei päätynyt metallikierrätykseen vaan saunan hyllylle tulitikujen viereen (kuvannut: S. Lipkin).